

KARMEN MEDICA¹

Večkulturnost in diskriminacija v evropskem kulturnem okolju in v medijskih diskurzih

Izvleček: Prakse posameznih evropskih držav kažejo, da mora družba vedeti kako biti diskriminativna, ne da bi bila diskriminatorna. Diskriminativna družba sprejema in razvija družbene in kulturne razlike. S prakso priznavanja družbene diferencialnosti, legitimnih in relevantnih družbenih razlik, že v samem izhodišču ustvarja možnosti za razvoj strpnosti. Različnost v družbi percipira kot večsmereno, povezovalno in relacijsko. Za diskriminatorno družbo pa je značilno ignoriranje in marginaliziranje družbenih in kulturnih razlik. Pripraviti družbo, da bo bolj odprta do drugih in drugačnih v vseh procesih socialne komunikacije, so danes zmožni prav mediji.

Gljučne besede: etničnost, migracije, manjšine, imigranti, diskriminativnost, diskriminatornost

UDK 323.1:331.556

Multiculturalism and Discrimination in the European Cultural Milieu and in the Media Discourse

Abstract: The practices of individual European countries suggest that a society must know how to be discriminating without being discriminatory. A discriminating society is committed to the full recognition of legitimate and relevant differences, which is a prerequisite for the development of tolerance. Such a society perceives social diversity as a multi-directional, connecting, and relational phenomenon. In a discriminatory society, by contrast, social and cultural diversity is marginalised and ignored. Nowadays, the competence to mould a society which would be open to cultural diversity in all processes of social communication rests with the media.

Key words: ethnicity, migration, minorities, immigrants, discriminating, discriminatory

¹Dr. Karmen Medica je docentka in raziskovalka na Institutum Studiorum Humanitatis, Fakulteti za podiplomski humanistični študij v Ljubljani. E-naslov: karmen@ish.si.

DISKRIMINATIVNE ALI DISKRIMINATORNE DRUŽBE IN VLOGA MEDIJEV
V vsaki družbi obstajajo institucije, "orodja" in politike, ki vodijo in nadzirajo odnose znotraj skupnosti (tako tiste med različnimi skupinami kot tiste med določeno skupino in državo). Te pa vključujejo še dodatne specializirane institucije za odnose v skupnosti, ki skušajo koordinirati in olajšati komunikacijo med manjšinskimi skupinami in večinsko populacijo neke države.

Ravno mediji so za večino ljudi danes praktično glavni vir informacij o vseh temah iz vsakdanjega življenja, aktualnih dnevnih dogodkih, političnih spremembah, novih tehnologijah in znanstvenih dosežkih. Ne samo da izbirajo teme, mediji ponujajo tudi razlage. Poleg oskrbe z informacijami, vse bolj usmerjajo tudi pozornost javne razprave, ne vplivajo samo na to, o čem govorimo, temveč tudi na to, kako govorimo, kako percipiramo, si razlagamo in rešujemo probleme. Delujejo predvsem kot profitna podjetja in med seboj tekmujejo za pozornost občinstva. Medijski dogodki in kampanje, povezani s politiko spoznanja, razlikovanja in identificiranja manjšinskih skupnosti, so odvisni od političnih interesov posameznih držav ter odnosov in pritiskov nanje, direktnih ali indirektnih. Politična ideologija posamezne države se vse preveč kaže v njih. Kljub zagotovitom o medijski neodvisnosti je novinarstvo postalo tržna panoga, podrejena interesom kapitala, ki so pomembnejši od potreb ljudi.

Za razliko od manj dostopne in manj razumljive znanosti, nas na vsakem koraku čakajo "dostopni" in "razumljivi" mediji. Spoznavati v lastnem izobraževalnem procesu in z lastnimi izkušnjami je postalo zamudno, kritičen razmislek je prenaporen in vzame preveč časa.

Večinska kultura je na neki način tudi dominantna, njena ideologija se izraža s sredstvom sporazumevanja - jezikom, v sistemu izobraževanja in medijih.² Mediji večinske družbe se v glavnem manjšinskih skupnosti spomnijo ob kakšnem problemu. Razvoj manjšinskih skupnosti pa je odvisen tudi od tega, koliko so privlačne vsaj za del javnosti. Da bi razvile projekte zanimive za širšo družbo morajo premagati predvsem socialno izključenost. Ob nenehnem poudarjanju socialnega vključevanja in vsestranske integracije manjšinskih skupnosti medijske instantne rešitve vse bolj postajajo del prevladujoče ideologije. Državni aparati in mediji lahko posameznim manjšinam omogočijo ostanek, obstanek in nenazadnje tudi razvoj. Velja tudi nasprotno, lahko jih potisnejo v izolacijo, segregacijo in tiho izginotje.

---

² O tem: Cottle, 2000; Karim, 2003.

Prakse posameznih evropskih držav kažejo, da mora družba vedeti kako biti diskriminativna, ne da bi bila diskriminatorna.³ Diskriminativna družba družbene in kulturne razlike sprejema in jih razvija. S prakso priznavanja družbene diferencialnosti, legitimnih in relevantnih družbenih razlik, že v samem izhodišču ustvarja možnosti za razvoj strpnosti. Različnost v družbi percipira kot večsmerno, povezovalno in relacijsko. Diskriminatorna družba pa družbene in kulturne razlike marginalizira in ignorira. Zgovoren primer je klasičen evropocentrični koncept “mi – oni”, ob katerem bomo kmalu ugotovili, da ne gre za relacijsko pojmovanje razlike, temveč zgolj za enosmerne, diskriminatorne oziroma diskriminacijske odnose.

Če se na kratko ozremo v zaledje izražanja predsodkov in negativnih čustev, hitro ugotovimo, da se diskriminatornost danes sploh ne kaže v odkritem nasilju do drugih skupin. Namesto odkritega izražanja čustev danes bolj prevladuje izogibanje stikom, vzdrževanje od vseh pozitivnih čustev, distanca, ignoriranje, cinizem. Način dominantnih in hegemonističnih družbenih skupin je, da svoje sovraštvo nadzirajo in skrivajo, skrbno pazijo, da ga v javnosti ne manifestirajo. Šolanje svojih otrok v elitnih šolah, stran od pripadnikov marginalnih skupin opravičujejo s sklicevanjem na pravice staršev ali otrok do svobodne izbire šolanja, elitne soseske oziroma izbiro sosedstva pa s potrebo po varnosti. Nosilci tovrstnih predsodkov opravičujejo svoje ravnanje pred javnostjo in pred seboj s čedalje “zahtevnejšimi” manjšinami. Te po njihovem mnenju ogrožajo svoboščine in pravice ljudi, na primer pravico do varnega življenja, do varnega gibanja in živijo na račun davkoplačevalcev. Tradicionalne oblike diskriminacije so bile odkrite, neposredne, javne in afektirane. Tipična sodobna oblika izražanja nestrpnosti bi izgledala približno tako: Nič nimam proti Romom, muslimanom, južnjakom, homoseksualcem, razen tega, da mnogi živijo na račun socialne podpore in se izogibljejo delu. Stigmatizacija in diskriminacija etničnih ali drugih skupin se kaže, ko se pripadnost določeni manjšini izenači z nekim “problemom”. Takoj sledi samo korak od “imigranta” k “roparju”. Glavni absurd je, da so pripadniki manjšin praktično vnaprej obsojeni, pa ne za nekaj, kar so storili, ampak za nekaj, kar bi lahko v prihodnosti storili drugi.

³“(E)quality requires a rejection of arbitrary or irrelevant differences and a full recognition of legitimate or relevant differences. A society committed to it must know how to be discriminating without being discriminatory,” Vertovec, 1999, xxvii.

Socialna države se umika trgu in tržnim odnosom, temeljno polje delovanja so vsakdanje interakcije s tistimi, ki niso kakršni smo "mi". Izražamo jih v vsakdanjem govoru, s frazami, šalami, dvoumnostmi. Dokler gre za vsakdanje situacije, za naše odzive na bežna srečanja z drugimi in drugačnimi, se zdijo diskriminatorne prakse nedolžne in potuhnjene. Tedaj jih skorajda ne opazimo, saj delujejo vsakdanje. Toda ravno vsakdanji predsodki imajo neprijetno lastnost, da hitro dobijo epidemične razsežnosti. V trenutku družbene krize ali kakršne koli napetosti se spremenijo v orodje agresije, napoved linča, opravičilo vsakovrstnih diskriminacij, preganjanja, izganjanja ali prepuščanja ogroženih skupin njihovi "usodi", poudarja Uletova.⁴

Distinkcije med družbenimi skupinami, percipirane kot pozitivno in enakovredno dojetje lastne kulture in drugih kultur ali mikrokultur, predstavljajo interaktiven proces. Prepoznavanje in priznavanje družbene diferencialnosti pa temelji predvsem na odobritvi nekaterih svoboščin ter politični in medijski reprezentaciji manjšinskih in imigrantskih skupnosti. Sodobni integracijski procesi danes spodbujajo kulturne razlike in nasprotujejo hegemoniji dominantne družbene skupine. Nekoč razvpiti "darwinistični" način privajanja na novo okolje "adapt or die" (prilagoditi se ali umreti) se umika bolj humani različici "adapt and thrive" (prilagoditi se in uspevati, napredovati).⁵ Integracijske politike se razlikujejo od države do države, vsaka družba izhaja iz specifičnih zgodovinskih okoliščin in modele integriranja prilagaja lastnim ciljem, vrednotam, normam.

Z medijskim diskurzom smo želeli zaznati splošen duh večkulturnosti v evropskih okoljih prepoznavnih po etnični, kulturni in verski heterogenosti. Kot dovolj zgovorne (čeprav ne edine), smo izbrali zglede iz britanskega, nizozemskega in danskega (multi)kulturnega okolja. Družbeni diskriminativnosti in diskriminatornosti smo dodali aktualne karikature preroka Mohameda, objavljene v danskem časopisu *Jyllands-Posten*, ki so odmevale tudi v slovenskem medijskem prostoru.

DISKRIMINATIVNOST ŠVEDSKE

Švedska velja za multikulturno priselitveno državo. Vodilna misel *Zakona o priseljevanju* iz leta 1975 je bila socialno-pravna enakopravnost priseljencev v državi

---

⁴ Nastran Ule, 1999.

⁵ Vertovec, 1999.

blaginje ter partnerstvo in pravica do kulturne samoodločbe. Imigrantska in manjšinska politika se je sredi 80. let preimenovala zgolj v imigrantsko politiko. Ohranjanje in spodbujanje kulturne identitete etničnih, jezikovnih in verskih manjšin so Švedi povzdignili v ustavno pravico. V *Domači jezikovni zakon* iz leta 1977 je bila zapisana pravica do dopolnilnega pouka v materinščini – v nekaterih šolah v Stockholmu so imeli v začetku 90. pouk v 50 jezikih, odraslim pa je bilo omogočeno obiskovanje brezplačnega tečaja švedskega jezika celo v plačanem delovnem času.⁶ Vlada podpira tudi kulturne aktivnosti priseljencev, subvencionira literaturo v različnih manjšinskih jezikih, "etnični" tisk je upravičen do enakih subvencij kot švedski tisk, švedska radio in televizija pa tedensko oddajata programe v nekaj priseljenjskih jezikih.⁷ Značilnosti švedskega modela so zasnovane na organizirani pomoči pri integraciji, občinski volilni pravici za tujce po treh letih bivanja na Švedskem, na možnosti pridobitve državljanstva po petih letih bivanja na Švedskem, aktivni politiki priseljevanja in vključevanja z ustreznim sistemom institucij. Egalitarizem, večkulturnost, antirasizem in toleranco so podpirali tudi mediji s strpno obravnavo priseljenjske problematike in priseljenjskih vprašanj.

Interpretacija vloge medijev pri vzpostavljanju multikulturnih odnosov je sicer relativna. Dejansko lahko vsebine, ki navidezno delujejo protirasistično, v realnosti povzročijo nasprotno učinke. V nasprotju s stališčem, da so mediji podpirali multikulturno in egalitarno ideologijo, zasledimo tudi trditve, da so posredno podžigali rasno nestrpnost. Tovrstne izjave so povezane predvsem z zadnjim obdobjem na Švedskem.⁸

Švedski model, ki je zbujal veliko pozornost in ki so ga desetletje uporabljali v glavnem brez težav, se je zamajal, ker je sredi 80. let prihajalo vse več priseljenцев, zlasti beguncev in prosilcev za azil. Ob koncu 80. let so se občutno poslabšale gospodarske razmere, povečala pa se je brezposelnost. Danes je splošno ozračje na Švedskem manj naklonjeno kulturnemu pluralizmu kot nekoč.

Kljub vsem spremembam je Švedska s svojo politiko priseljevanja in vključevanja ostala multikulturna priseljitvena država.

⁶ Več o tem: Lukšič-Hacin, 1999, 171; Goldberg, 1994.

⁷ Več o tem: <http://www.si.se/docs/infosweden/engelska/fs63.pdf>, 18. 10. 2002.

⁸ Lukšič-Hacin, 1999, 172.

DISKRIMINATORNOST VELIKE BRITANIJE, NIZOZEMSKJE, DANSKE

V svojem romanu *Buda iz predmestja* je Hanif Kureishi zapisal: "Vsakdo te pogleda in si misli: kako prijeten indijski mladenič, kako eksotičen. Le kakšne zgodbe o tetah in slonih nam bo povedal. Dokler se ne izkaže, da je indijski mladenič iz Ortingtona, londonskega predmestja, in da sploh nikoli ni bil v Indiji."⁹ Navedeni citat je z literarno zgodbo podana tragikomična ilustracija v praksi pogosto spodletelega interkulturnega dialoga.

Britanski raziskovalci (Taylor, Fraser, Vertovec)¹⁰ opozarjajo na nujnost identificiranja in pozitivnega valoriziranja kulturnih različnosti v širši družbi, kjer naj bi bila prilagoditev družbe na imigrantske skupnosti progresivna in obsežna. Ta se kaže v neposredni praksi, v vsakdanjih situacijah. Zato so v Veliki Britaniji vpejali različne načine prilagoditve na številnih področjih vsakdanjega življenja, tudi na področju predpisanega načina oblačenja. Pri Sikhih je to v vsakdanji praksi razvidno tako, da jim na motorjih ni treba nositi sicer obvezno predpisanih čelad. Prav tako vsi Sikhi, ki so zaposleni v policiji in drugih oboroženih silah, lahko izbirajo ali bodo nosili pokrivala, ki jih predpisuje uniforma, ali pa svoje tradicionalne turbane. Marsikje so upoštevane tudi prošnje za nekajurne odhode z delovnega mesta zaradi religioznih razlogov, kjer je zaposleno večje število muslimanov. Na državni ravni je odobreno, da pokojnika namesto v krsti pokopljejo v mrtvaškem prtu. Kar zadeva način dajanja priseg na sodiščih, ima vsak posameznik pravico priseči na tisto sveto knjigo, ki je v skladu z njegovo religijo oziroma tradicijo te religije. Tako kristjani prisegajo na Biblijo, muslimani na Koran, Hindujci na Bhagavad Gito, Sikhi na Guru Granth Sahib itd.

Dandanes so socialni delavci, policija in bolnišnično osebje rutinsko "vzgojeni" v "multikulturnem zavedanju" in informirani o navadah ljudi drugih etničnih skupin. Prav ti javni uslužbenci pa se vsakodnevno srečujejo s potencialom etničnih razlik.

Kljub mnogim pozitivnim spremembam v odnosu do priseljencev v zadnjih letih, pripadniki večinskega prebivalstva še vedno čutijo sovraštvo in predsodke proti njim. Domačini so pogosto nejevoljni nad priseljenci, ker "izkoriščajo" socialne privilegije, sploh pa zdravstvene storitve in podobno. Po drugi strani je povsem jasno, da bi britanski državni zdravstveni sistem najverjetneje razpadel, če bi odpustili priseljeno zdravstveno osebje.

---

⁹ Kureishi, 2004.

¹⁰ Vertovec, 1999.

Na manjšinske skupnosti v novem okolju se navezujejo še številni sociološki in psihološki problemi, kar se pogosto pozablja. Dokazano je, da se v emigrant-skih družbah pojavljajo ne le socialni problemi, temveč tudi psihična obolenja, označena kot psihiatrični sindromi, posmehljivo imenovani tudi: "sindromi delavcev migrantov", "sredozemski sindrom", "magrebsko izredno stanje", "južnjaška bolezen", "sindrom *mamma mia*" in podobno.¹¹ Navedeni primeri ilustrirajo podcenjevalen odnos do migrantskih in manjšinskih skupnosti, slednje pa neredko izkorišča in podpihuje tudi del medijev.

V osnovi ima kot večina evropskih držav tudi Velika Britanija še naprej nizko nataliteto, vse večjo potrebo po novi delovni sili in predvsem željo po hitrejšem zaslužku. John Tusa je v *Independentu* zapisal: "A good society believes in integration and togetherness; the market thrives by fragmentation, by differentiation, through exclusivity rather than inclusivity. You are no longer a citizen; you are a marketing target group."¹²

Nizozemska je že zgodaj pokazala značilnosti neformalne priselitvene države multikulturnega tipa. Zaradi močnega priselitvenega toka iz bivših kolonij je Nizozemska šele v 60. letih začela "uvažati" delavce "guest workers" iz manj razvitih evropskih držav.

V tradicionalno pluralističnem družbenem sistemu so se z visoko stopnjo samoodločbe v šolstvu, zdravstvu, tisku in strankah, manjšine vključevale s svojimi organizacijami. Vse to ni moglo preprečiti, da brezposelnost ne bi bila skrajnje neenako porazdeljena po etno-socialnih skupinah. Leta 1987 je bilo nezaposlenih 13 odstotkov avtohtonih Nizozemcev, 27 odstotkov prišlekov iz Surinama, 42 odstotkov Maročanov in 44 odstotkov Turkov.¹³ Kljub zelo močni liberalni tradiciji, obstoju različnih protirasističnih organizacij in programom medkulturne vzgoje v šolah se predsodkom in ksenofobiji niso uspeli izogniti. Ti so bili usmerjeni predvsem proti temnopoltim prebivalcem, kot so Turki, Maročani, Surinamci, Antilci. Nizozemski analitiki so ocenjevali, da bo multikulturna raznoličnost z omejeno avtonomijo interesov organiziranih skupin, povzročila trajno minorizacijo tistih priseljenskih skupin, ki so v deprivilegiranem družbenem položaju.¹⁴

¹¹ Več o tem: Pfeiffer, 1971.

¹² Vir: Alibhai-Brown, 2000, 40, *Independent*, 30. januar 1997.

¹³ Bade, 2005, 392; Baumann, 1999.

¹⁴ Prav tam.

Ko je 2. novembra 2004 26-letni islamski skrajnež maroško- nizozemskega porekla ubil režiserja Thea van Gogha, se je na Nizozemskem porušila velika in dolgo učinkovita iluzija absolutne svobode. Vsi miti, v katerih smo živeli zadnjih petdeset let, da smo napredni in strpni, da smo moralni vodiči sveta – so se zrušili. Vsa večja nizozemska mesta so razdeljena na geta. Priseljenci na tisoč in en način lahko začutijo, da jih imamo za manj vredne od nas, pravi nizozemski režiser Stan van Houcke, ki je prepričan, da na Nizozemskem rojeni otroci priseljencev živijo med dvema svetovoma.¹⁵

Nizozemski analitik Paul Scheffer navaja primer mladega Maročana iz Amsterdama, ki se odpravi v deželo svojih staršev; tam ga gledajo kot čudaka, sam se počuti kot tujec. Na Nizozemskem je bolj Maročan kot doma, ne počuti pa se kot Nizozemec in tudi okolje ga ne dojema tako. To pri mladih ljudi povzroča hudo zmedenost in spodbuja iskanje identitete. Samorefleksija je za integracijo ključnega pomena. Integracija pa je stvar vseh nas, drugače udari kot bumerang, pravi Scheffer.¹⁶

Danska je primer države z zelo homogeno populacijo. Večji dotok migrantov na trg delovne sile se je začel ob koncu 60. let, in sicer iz Turčije (Kurdi), Pakistana, kasneje tudi Vietnama. Priseljenci so kmalu postali identificirani kot “različni”. Javno mnenje jih je označilo kot “resno nevarnost za dansko nacionalno identiteto”, močan porast nestrpnosti je zabeležen med leti 1984 do 1988. V javno mnenjskih raziskavah leta 1984 je 22 odstotkov Dancev priseljence doživljal kot vse večjo nevarnost za dansko nacionalno identiteto, leta 1988 pa že 42 odstotkov.

Nekateri mediji ob tem sodelujejo s podžiganjem čustev, drugi pa z ignoranco in molkom, pravi Bashy Quraishy, urednik danskega časopisa *Media Watch*. Danska islamofobija in strah za nacionalno identiteto po njegovem mnenju ni od včeraj: “*The rejection of any thing non-European and non-Christian has stifled the debate, and thus has resulted in the polarization of the society. Consequently the tolerance level of the population, vis-a-vis the Muslim ethnic minorities have dramatically dropped. Genuine acceptance of foreigners is now missing. Whether these other people differ in thinking, color of skin, or sexual orientation has no bearing on this attitude. Looking at most of the western media, one can notice that often the pictures and head-*

---

¹⁵ Vir: *Delo*, 27. 11. 2004

¹⁶ Prav tam.

lines have no relation to the story. Contents of the articles or stories may be positive or neutral but are garnished with stereotyped language and images.”¹⁷ Quraisyh je večkrat v krogih *Media Watcha* opozarjal na izrazito negativen odnos večinskega prebivalstva do muslimanov na Danskem.¹⁸ Verjetno je tudi objava spornih karikatur preroka Mohameda v danskem časopisu *Jyllands-Posten*¹⁹ bila samo ena epizoda v nizu, povzročila pa je koordinirano nasilje nepredvidljivih razsežnosti. Slednje so spretno globalizirale islamske radikalne skupine v najrevnejših predelih sveta. Objavo karikatur preroka Mohameda na Danskem in več kot pol leta potem tudi v drugih evropskih časopisih, tudi na Hrvaškem in v Sloveniji, pravzaprav težko upravičimo z duhovitostjo karikaturista in svobodo tiska. Ob nakopičenih napetosti v odnosu do danskih muslimanov (sploh v povezavi s kriznimi dogodki v svetu) gre v najboljšem primeru za provokacijo, ki je namesto medsebojnega spoznavanja, razumevanja in približevanja, ustvarila še globljo nestrpnost in vse večjo napetost. Številni evropski mediji so se kar hitro solidarizirali z danskim časopisom *Jyllands-Posten*, ne ozirajoč se na izbruhe nasilja v muslimanskih državah pretežno “tretjega” sveta. Nema lokrat smo prebirali naslove “Evropa ne sme dovoliti, da bi jo skrajne reakcije ustrahovale. Mnenjska svoboda oziroma svoboda tiska je eden izmed temeljev demokracije.”²⁰

Predhodnika vsake vojne in pregona ljudi, sta vedno sovražni govor in kriminalizacija neželenih družbenih skupin, pri čemer niti karikaturisti niso odigrali nepomembne vloge. Sporne danske karikature ni mogoče uvrstiti v tradicijo evropske satire, temveč v njen nasprotni repertoar rasistične reprezentacije, naperjene proti vsakokratnim nemočnim evropskim manjšinam, pravi Rizman.²¹

SLOVENIJA

Kljub ostrim odzivom in nasilju, ki je izbruhnilo kot reakcija na objavo karikatur preroka Mohameda, se niti Slovenija ni izognila evropski paradi svobode tiska. Sporne karikature sta objavila kar dva slovenska časopisa (*Mladina*, 6. februar in *Žurnal*, 10. februar 2006).

¹⁷ Bashy Quraisyh, na mednarodnem seminarju v Ljubljani, 12. in 13. novembra 2004 v organizaciji Mirovnega inštituta.

¹⁸ Prav tam.

¹⁹ *Jyllands-Posten* 30. 9. 2005.

²⁰ Vir: *Delo*, 17. 2. 2006.

²¹ Rudi Rizman, *Delo*, 11. 2. 2006, 12–13.

Danski *Jyllands-Posten* je časopis konzervativne orientacije, slovenski *Žurnal* je brezplačen tednik, ki se s posameznimi članki želi predstaviti kot časopis informativno-komentatorskega pomena. *Mladina* pa je verjetno edini tednik v Sloveniji, ki je bil vedno in popolnoma naklonjen manjšinskim skupnostim (etničnim, rasnim, spolnim, deprivilegiranim) v brezkompromisnem opozicijskem odnosu do vladajočih struktur. Zato je bil toliko presenetljivejši komentar *Mladine* novinarke Mateje Hrastar v članku *Mohamed vas gleda – Danske podobe preroka Mohameda in svetovna politika*. Tekst je podkrepjen s karikaturami Mohameda in Marijo s podgano v naročju. Avtorica članka, v imenu svobode medijskega izražanja v “naši” kulturi potrjuje klasičen evropocentrični koncept “mi – oni”, s katerim poudarja enosmerno, diskriminatorno razlikovanje z besedami: “če smo mi pristali na spoštovanje njihovih pravil na njihovem teritoriju, potem pričakujemo *qui pro quo*. Če se jaz kot nemuslimanka v znak spoštovanja do druge kulture na arabskih ulicah zakrijem, pričakujem, da ta vera spoštuje postulat *moje* kulture, ki govori o svobodi govora.”²²

V imenu diskriminativnosti se *Mladini* ni uspelo izogniti diskriminatornosti v odnosu do muslimanov, zgodilo se je ravno nasprotno.

Slovenski muslimani in Bošnjaki so se na objave karikatur v slovenskem tisku odzvali. Bolj kot reakcija imama Cerića na nacionalni televiziji nas je zanimala reakcija Bošnjakov ateistov na te objave. Šemso Agović, urednik bošnjaškega časopisa *Glas Sandžaka*, nam je povedal naslednje: “Reakcije na objavo karikatur preroka Mohameda v nekaterih islamskih državah so po mojem mnenju posledica antagonizmov, ki se kopiči že dolgo med zahodom in islamskim svetom. Iz vsega, kar sem prebral in videl, sem si ustvaril svoje mnenje in lahko rečem, da je odgovornost razvitega t. i. zahodnega sveta velika. Danske karikature so po mojem mnenju v osnovi provokacija anonimnežev, ki verjetno niti ni bila zlonamerna. Povzročila pa je nezadovoljstvo islamskih vernikov v Evropi in eskalacije nasilja v nekaterih islamskih državah Azije in Afrike. Vse naslednje objave karikatur (tudi v Sloveniji) pa lahko razumem samo kot pomanjkanje dobrega okusa, pri marsikaterem od teh časopisov je šlo samo za lastno promocijo. Reakcije islamskega sveta so bile pretirane in predimenzionirane. Glavni razlog je predvsem nerazvitost držav, ki so celoten družbeni sistem zasnovale na veri. Oseбно menim, da je to napačna pot, da se na verskih dogmah ne da graditi boljšega živ-

---

²² *Mladina*, 6. februar 2006.

ljenja. To je dokazal tudi srednji vek v Evropi. Ravno zato je toliko večja odgovornost razvitega zahodnega sveta, ki pozna to neskladje v razvoju. Muslimani v Evropi so avtohtono evropsko prebivalstvo, ki enako kot slovenski muslimani niso burno reagirali na objavo karikatur. Sam izhajam iz muslimanskega okolja, sem pa ateist. Osebnostno sploh nisem čutil nobene užaljenosti ob pogledu na karikature, mislim pa, da so nekorektne, tako kot se mi zdi nekorektna slika Marije s podgano v naročju na zgoščenki Strelnikoffa. Eno ali drugo je pravzaprav marginalna zadeva in ni povzročila hujših protestov iz Vatikana. Bil bi zelo vesel, če bi se tudi muslimani v Pakistanu, Afganistanu, Nigeriji itd. odzvali tako, če bi z blago ignoranco pogledali karikature in jih označili kot neokusno šalo. To se žal ni zgodilo.”²³

Na bošnjaškem spletnem dnevniku smo zasledili tudi drugačna mnenja. Sedad Didarević pravi, da gre za žalitev verskih čustev muslimanov, demonstracije, ki so sledile, pa so v osnovi demonstriranje muslimanske enotnosti.²⁴

Če svoboda govora nima alternative, na kar se radi sklicujejo medijski in politični predstavniki, kako potem upravičiti neobstoje medijev manjšinskih skupnosti iz bivše Jugoslavije, še bolj pa njihovo zgolj “problematično” prisotnost v medijih večinske družbe.

Kadar gre za etnične manjšine iz bivše Jugoslavije v Sloveniji, ne bo odveč, če naredimo kratek ekskurz. Čeprav gre še vedno za ustavno nepriznane manjšine, so te manjšinski status pravzaprav dobile s spremembo državno-pravne pripadnosti oziroma z razpadom Jugoslavije in slovensko osamosvojitvijo. V slovenskem primeru ne gre za klasično imigrantsko situacijo. Hiter razvoj industrije po drugi svetovni vojni je izčrpal večji del “rezerv” delovne sile s podeželja, s čemer so bili izpolnjeni vsi pogoji za zaposlovanje delavcev iz drugih republik nekdanje Jugoslavije. Po nekaterih podatkih se je priliv začel v 60. letih in že v letu 1963 je prišlo v Slovenijo 23.203 sezonskih delavcev. Največ jih je prihajalo iz Bosne in Hercegovine, Hrvaške in iz ožje Srbije. Veliko teh delavcev je prišlo s pretežno gospodarsko manj razvitih območij, kjer so bile njihove možnosti za osnovnošolsko in nadaljnje izobraževanje okrnjene. Priseljeni iz tega obdobja so bili pretežno nekvalificirana delovna sila z najnižjimi prejemki in iz najrevnejših družbenih slojev. Iz drugih republik je bil tudi del vojaškega kadra, nenazadnje v Slovenijo

²³ S Šemsom Agovičem sem se pogovarjala 17. 2. 2006.

²⁴ <http://www.bosnjaci.net/aktuelnosti.php>, 13. februar 2006.

so mnogi prišli na šolanje in študij in tudi ostali. V času vojne so prihajali tudi kot begunci, od katerih so nekateri prav tako ostali v Sloveniji. Povsem drugo pot bi ubral ta članek, če bi se v nadaljevanju ukvarjali s predstavitvijo njihove strukture, števila, vzrokov in načinov prihoda v Slovenijo, toda v tem besedilu želimo osvetliti njihovo medijsko podobo oziroma na kakšen način jim slovenski mediji omogočajo boljšo integracijo.²⁵

Ti se jih praviloma spomnijo kadar gre za kakšne provokacije. Utopično se sliši, da bi mediji večinske družbe, podobno kot v švedskem primeru svojim temam dodali tudi nekaj etničnih vsebin, da bi na primer tedensko poročali v jezikih teh manjšin, njihovi kulturi in religiji. Tovrstni predlogi na nacionalni televiziji niso naleteli na večje zanimanje, kar lahko potrdimo z osebnimi izkušnjami.²⁶

Tako državni kot opozicijski mediji se zavedajo svojega vpliva in moči. Delovanje na relaciji "mi – oni" v imenu svobode tiska kot najvišje vrednote, ki utrjuje načela demokracije in pluralizma, v nekem trenutku postane težko sprejemljivo ne samo za strokovne komentarje, ampak tudi za zdrav razum.

V slovenskem ali evropskem kontekstu imamo kljub vsej medijski svobodi in raziskovalnemu novinarstvu prej diskriminatorne kot diskriminativne medije, v realnosti pa smo vse bližji darvinističnim težnjam adaptacije in asimilacije kot najustreznejši, najbolj oportuni različici v procesu prilagajanja novemu okolju. Ne Evropa kot zibelka civilizacije ne Slovenija kot najbolj razviti del bivše Jugoslavije se nista razvili s svobodo tiska, ampak s svojo odprtostjo, svoboda tiska je prišla kot naravna posledica.

IN KAKŠNA JE VIZIJA PRIHODNOSTI?

Večinski mediji za zdaj še niso ponudili možnosti za identificiranje in vključevanje etničnih manjšin iz bivše Jugoslavije v svoje poročanje, parcialni mediji manjšinskih skupnosti pa so zaprti v kroge lastnih kulturnih društev in zunaj njih niso ne reprezentativni ne poznani.

Kot izhodišče za nadaljnje preučevanje te problematike, smo poskusili poizvedeti kakšen je potencial umetnosti kot medija, nenazadnje kot prvega živega medija, v identificiranju teh manjšinskih skupnosti v širši družbi.

---

²⁵ Da gre za ustavno nepriznane manjšine, ki so zelo sporadično prisotne v slovenskih medijih, smo govorili v članku *Perspektive medijev etničnih skupin/manjšin z območja bivše Jugoslavije v Sloveniji*, Monitor VI/1, 2004.

²⁶ Razgovor s programsko direktorico RTV SLO Mojco Menart, oktober 2004.

Kaj pričakujejo etnične manjšine z območja bivše Jugoslavije od slovenskih medijev, smo povprašali slovensko-bosanskega pisatelja Josipa Ostija.

“Leta 1994 smo predlagali otvoritev kulturnega centra za prebivalce iz Bosne in Hercegovine v Sloveniji. Nismo naleteli na pozitiven odziv, nismo bili uspešni s svojimi predlogi niti na ljubljanski Filozofski fakulteti, kjer je katedra za hrvaški, srbski in makedonski jezik. Bosanskega jezika in literature ni nikjer. Vse je bolj ali manj posledica nerešenega statusa; ker nisi uradno manjšina, ne moreš nič zahtevati.”

Od Ostija smo želeli izvedeti, ali bi lahko literatura in gledališče kot neposredna, živa medija kaj pomagala.

“Kar zadeva ohranjanje identitetnih vzorcev z jezikom, literaturom in gledališčem, je jasno, da nekdanji bolj ali manj skupni jezik teh manjšin danes ne obstaja več. Nekdanjo srbo-hrvaščino sam imenujem jezik mojih spominov. V romanu Andreja E. Skubica *Fužinski bluz*, po katerem je nastala tudi gledališka predstava, je ta jezik, del folklore ljubljanske četrti Fužine, kjer je največja koncentracija tega prebivalstva. Skubic v romanu in režiserka istoimenske gledališke predstave Ivana Đilas se ukvarjata z jezikom fužinskega naselja kot delom identitete teh manjšinskih skupnosti. Ta jezik je torej tema, ne pa vse tisto, kar stoji za jezikom in kar je še pomembnejše. Do izraza pride le mentalitetni kontrast, stereotipna predstava o problematičnih južnjakih se vzdržuje naprej.”

Gledališče kot živ in neposreden medij lahko deluje oziroma ima ta potencial, ki bi lahko pozitivno vplival na integrativne procese teh manjšin in večinskega prebivalstva.

“Literatura in gledališče imata velik vpliv, vendar majhno moč. Gledališke predstave so na primer v Sloveniji zelo dobro obiskane, ampak moči, da bi probleme aktualizirale na ravni sodobnega trenutka in premaknile iz starih okvirjev, nimajo. Veliko več bi pomenil na primer en Jančarjev tekst v časopisu oziroma nekaj, kar ni literatura, kot njegova knjiga. Najuspešnejša bi bila kakšna akcija pisateljev ali gledališčnikov. Navedem lahko odhod skupine pisateljev v Sarajevo v času vojne v Bosni in Hercegovini. Drago Jančar, Boris A. Novak, Niko Grafenauer in jaz smo leta 1994 s tem obiskom spodbudili tudi politične in humanitarne akcije.

Sam vidim prispevek gledališča tudi v zmanjševanju prevladujočih standardnih stereotipov. Funkcija gledališča je, da ljudi večstransko odpira. V tem vidim priložnost. Če vsaj deloma razbiješ ustaljene stereotipe, se bo v zavesti ljudi za-

čelo nekaj spreminjati. Dobrodošla bi bila recimo gledališka predstava o Bosancih v Sloveniji, v kateri Bosanec ne bi bil stereotipiziran lik, fizični delavec, ali neumen, Fata pa ne bi bila nujno čistilka. Od literature pričakuješ veliko več, predvsem to, da boljša literatura ne podlega stereotipom.

Ni treba imeti velikih iluzij, da bo prišlo do radikalnih sprememb, ker je miselnost zelo ukoreninjena. Če pride do sprememb v miselnosti, se bo premaknilo, kar je bistveno. To naj bi bili tisti majhni koraki, so pa pomembni, če ne narediš majhnega koraka, ne boš naredil nobenega.”²⁷

Integracija ostaja dvosmeren proces prilagajanja manjšinskih in priseljenjskih skupnosti na eni in večinske družbe na drugi strani. Je odziv na izzive, ki jih predstavlja soprisotnost različnih kultur v družbi, vključno s prispevki tej skupnosti in z vzdrževanjem stikov z domačo kulturo. Glavni del integracije se dogaja na lokalnih, mikro ravneh, v različnih vsakodnevnih stikih s prebivalci nekega okolja. Če ti niso pripravljene odigrati svoje vloge, potem tudi vsi drugi ukrepi in prizadevanja ne bodo prinesli zelenih rezultatov.

Nedvomno drži, da so danes prav mediji zmožni pripraviti širšo družbo, da bo bolj odprta do drugih in drugačnih, da bo znala spoštovati in sprejemati kulturne razlike med ljudmi. Za “obarvanost” etničnega elementa v medijih v prid zaželeni socialni integraciji oziroma nezaželeni socialni segregaciji pa bo svoj delež odgovornosti morala prevzeti celotna družba.

BIBLIOGRAFIJA

- Alibhai-Brown, Y. (2000): *Who do we think we are? Imagining the New Britain*, Penguin Books, London.
- Bade, J. K. (2000): *Evropa v gibanju*, Delajmo Evropo.
- Baumann, G. (1999): *The Multicultural Riddle. Rethinking National, Ethnic and Religious Identities*, New York, Routledge, London.
- Cottle, S., ur. (2000): *Ethnic Minorities and the Media*, Open University Press, Buckingham – Philadelphia.
- Eriksen, T. H. (1993): *Ethnicity & Nationalism. Anthropological Perspectives*, Pluto Press, London.
- Goldberg, D. T. (1994): *Multiculturalism: a Critical Reader*, Blackwell, Oxford.

---

²⁷Z Josipom Ostijem sem se pogovarjala 1. 12. 2005.

- Karim, H. K., ur. (2003): *The Media of Diaspora*, Routledge, London, New York.
- Kureishi, H. (2004): *Buda iz predmestja*, Delo, Ljubljana.
- Lukšič-Hacin, M. (1999): *Multikulturalizem in migracije*, ZRC, Ljubljana.
- Medica, K. (2004): "Perspektive medijev etničnih skupin/manjšin z območja bivše Jugoslavije v Sloveniji", *Monitor* VI/1, 93–122.
- Nastran Ule, M. (1999): *Predsodki in diskriminacije*, ZPS, Ljubljana.
- Pfeiffer, M. (1971): *Transkulturelle Psychiatrie*, Ergebnisse und Probleme, Stuttgart.
- Vertovec, S. (1999): "In Lieu of a Conclusion", v: Vertovec, S., ur., *Migration and Social Cohesion* 7, Oxford, xviii–xxxiv.

Elektronski viri:

- <http://www.si.se/docs/infosweden/engelska/fs63.pdf>
- <http://www.bosnjaci.net/aktuelnosti.php>
- <http://www.glas-sandzaka.si/>